

Janusz Żmija¹, Marta Czekaj²
Katedra Zarządzania i Marketingu w Agrobiznesie,
Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie

Spółeczny charakter drobnych gospodarstw rolnych

Social meaning of small agricultural holdings

Synopsis: W opracowaniu poruszony został problem społecznych funkcji drobnych gospodarstw rolnych. Głównym celem artykułu było wskazanie podstawowych zadań o charakterze społecznym pełnionych przez drobne gospodarstwa rolne, przy czym szczególną uwagę skupiono na fakcie, iż to społeczeństwo wpływa na podtrzymywanie funkcjonowania tych podmiotów poprzez zgłaszanie zapotrzebowania na dobra i usługi, które mogą być zaspokajane tylko przez drobne gospodarstwa rolne. W opracowaniu poruszono takie problemy jak: ochrona przed ubóstwem na wsi, opieka nad członkami rodzin rolniczych oraz kulturowo-krajobrazowy wymiar funkcjonowania drobnych gospodarstw rolnych.

Słowa kluczowe: drobne gospodarstwa rolne, znaczenie społeczne

Abstract: The paper discusses the question of social meaning of small agriculture holdings. The main purpose of the paper was to present basic social roles of small agriculture holdings. Particular attention has been focused on the fact that the society requires the functioning of these entities by reporting demand for goods and services that can be met only by small agricultural holdings. The study focuses attention on such issues as protection against poverty in rural areas, care of members of farmers family and cultural dimension of the functioning of small farms (for example: maintaining the unique rural landscapes).

Key words: small agriculture holdings, social meaning

Wprowadzenie

Rozdrobnienie polskiego rolnictwa było i jest jednym z jego największych problemów. Trwanie najmniejszych obszarowo podmiotów niesie ze sobą wiele kontrowersji i to już na etapie zagadnień związanych z ich dotowaniem. Pojawiają się dylematy i pytania. Czy rzeczywiście drobne gospodarstwa rolne wymagają wsparcia? Czy zasadne jest sztuczne podtrzymywanie ich żywotności przez kierowanie do nich krajowych i unijnych środków finansowych [Michalska 2012]? Argumentem często podnoszonym przeciwko ich wspieraniu jest wskazywanie, iż drobnych rolników traktować należy jak drobnych przedsiębiorców, a ta ostatnia grupa nie może korzystać z pomocy funduszy zewnętrznych w takiej częstotliwości, w takiej wysokości i po spełnieniu takich warunków jak producenci rolni. Również obciążenia jakie nakładane są na drobnych przedsiębiorców (np. składki na ubezpieczenia społeczno-emerytalne, opodatkowanie działalności, konieczność rejestracji działalności) są niewspółmiernie większe, niż te nakładane na producentów rolnych.

¹ Prof. dr hab., e-mail: rzmija@cyf-kr.edu.pl

² Dr inż., e-mail: martaczekaj@poczta.onet.pl

Jako uzasadnienie trwania drobnych gospodarstw rolnych często podnoszony jest argument słabości systemu opiekuńczego państwa, i w związku z tym niemożności udzielenia wsparcia socjalnego dla osób zatrudnionych w rolnictwie. W przypadku likwidacji drobnych gospodarstw rolnych trzeba liczyć się z problemami w możliwości podjęcia pracy przez osoby dotychczas zatrudnione w rolnictwie i w związku z tym zwróceniem się części z nich do systemu opiekuńczego (pomoc socjalna) w kwestii zapewnienia godziwych warunków życia. Nie można także zapominać o osobach już w chwili obecnej pobierających renty i emerytury, mieszkających na obszarach wiejskich, nadal współdziałających w gospodarstwach rolnych (w tym w tych najmniejszych obszarowo podmiotach) i korzystających z produkcji w nich wytworzonej. To ostatnie zjawisko jest typowe dla wszystkich krajów europejskich, co więcej ludność w wieku emerytalnym, pracująca w rolnictwie nie jest bilansowana w rynkowych zasobach siły roboczej [Michna 2005]. Opisane zagadnienia to tylko wycinek problemów z jakimi możemy się spotkać w przypadku gwałtownego ograniczenia liczby drobnych gospodarstw rolnych. Koszty gospodarcze takich decyzji – pomimo, że trudne do wycenienia, mogą być odczuwalne przez całe społeczeństwo. Nie można ponadto zapominać, iż dominujący udział drobnych gospodarstw rolnych w ogóle gospodarstw działających w Polsce nie przeszkadza polskim producentom rolnym w uzyskiwaniu pozycji wśród liderów w produkcji jabłek, czy drobiu oraz w stałym zwiększaniu wartości eksportu artykułów rolno-żywnościowych na rynku Unii Europejskiej [www.ekonomia.rp.pl; www.mrirw.gov.pl].

Trwanie gospodarstw rolnych umocowane jest zatem koniecznością pełnienia przez nie szeregu funkcji produkcyjnych i społecznych. W opracowaniu postawiono sobie za cel przedstawienie wybranych funkcji społecznych uzasadniających podtrzymywanie istnienia drobnych podmiotów oraz ukazanie, że samo społeczeństwo (klienci, konsumenci) wymusza na gospodarstwach drobnych ich trwanie, poprzez zgłaszanie potrzeb, które już z definicji zaspakajane mogą być tylko przez podmioty obszarowo najmniejsze. Informacje niezbędne do realizacji założonego celu pracy i wyciągnięcia wniosków pochodziły z publikacji Głównego Urzędu Statystycznego, Powszechnego Spisu Rolnego 2002 i 2010 roku, literatury przedmiotu oraz źródeł internetowych. Do realizacji założonych celów wykorzystano metodę opisową, metodę analizy porównawczej oraz tabelaryczną. Badano zależności przyczynowo-skutkowe zachodzące pomiędzy opisywanymi zjawiskami.

Dylematy wyodrębniania drobnych gospodarstw rolnych

O różnorodności narzędzi wykorzystywanych do określenia czym jest drobne gospodarstwo rolne świadczy już sam fakt, że w nomenklaturze ekonomiczno-rolniczej określane jest ono jako w sposób niejednoznaczny i znaleźć w niej można takie określenia jak: gospodarstwo nietowarowe, gospodarstwo niskotowarowe, gospodarstwo rodzinne, gospodarstwo samozaopatrzeniowe, gospodarstwo chłopskie, czy w końcu gospodarstwo małoobszarowe. Pojęcie drobnego gospodarstwa rolnego nie jest zatem jednoznacznie sprecyzowane, a co ważniejsze – ciężko wskazać jednolite kryterium wyodrębniania takiego podmiotu. Przez różnych badaczy określane jest ono w oparciu o: wielkość ekonomiczną wyrażoną w ESU (European Size Unit) [Michalska 2012], liczbę hektarów użytków rolnych (UR) [Zegar 2012], liczbę utrzymywanych zwierząt, udział w rynku (przeznaczenie produkcji), wolumen wykorzystywanych w toku produkcji nakładów,

wielkość zasobową siły roboczej (AWU - Annual Working Units), czy też wartość standardowej produkcji (SO – Standard Output), wyrażanej w euro [Poczta i inni 2012]. Przyjmując kryterium:

- powierzchni, gospodarstwa małe (drobne) to te, których powierzchnia jest mniejsza niż 2 ha UR, lub mniejsza niż 5 ha UR,
- standardowej produkcji (Standard Output SO) uznaje się, iż gospodarstwa bardzo małe osiągają SO na poziomie od 2 tys. euro do 8 tys. euro, a małe od 8 tys. do 25 tys. euro. Klasyfikacja wielkości gospodarstw z wykorzystaniem SO jako miary wielkości ekonomicznej została wprowadzona do Systemu FADN od roku 2010. Pozwala ona oprócz wymienionych wcześniej wyróżnić gospodarstwa średnio małe, średnio duże, duże oraz bardzo duże [Poczta i inni 2012],
- udziału w rynku – gospodarstwa niskotowarowe (Semi-Subsistence Farms SSF) czyli takie, które przeznaczają na rynek mniej niż 50% wytworzonej produkcji.

Wielość i odmienność kryteriów wykorzystywanych do wyznaczania drobnych gospodarstw rolnych generuje problemy na etapie ustalania liczebności tych podmiotów. Z wymienionych wcześniej kryteriów służących wyodrębnianiu drobnych gospodarstw rolnych najczęściej wykorzystuje się te, które bazują na wielkości gospodarstwa i rozmiarach jego produkcji [por. Nagayets 2005, Ascione i inni 2012, Alexandri i Luca 2012].

Problemy w definiowaniu gospodarstw drobnych występują także na poziomie ustawodawstwa i przepisów prawnych – dość wspomnieć, iż dla potrzeb Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (KRUS) rolnikiem jest osoba, która (oprócz spełnienia szeregu innych warunków) prowadzi działalność rolniczą w gospodarstwie rolnym o powierzchni powyżej 1 ha przeliczeniowego [www.krus.gov.pl], z kolei w myśl ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych pod pojęciem gospodarstwa rolnego rozumie się obszar użytków rolnych, gruntów pod stawami oraz sklasyfikowanych jako użytki rolne gruntów pod zabudowaniami, przekraczający łącznie powierzchnię 1,0 ha, jeżeli podlega on w całości lub części opodatkowaniu podatkiem rolnym. Jeszcze inną definicja gospodarstwa rolnego znaleźć można na stronach GUS: *za gospodarstwo rolne uważa się grunty rolne wraz z gruntami leśnymi, budynkami lub ich częściami, urządzeniami i inwentarzem, jeżeli stanowią lub mogą stanowić zorganizowaną całość gospodarczą oraz prawami związanymi z prowadzeniem gospodarstwa rolnego* [www.stat.gov.pl]. Z przytoczonych definicji wynika, że liczba gospodarstw rolnych (w tym także tych obszarowo najmniejszych) może być w danym roku ustalona na różnych poziomach, w zależności od tego jaka instytucja prowadzi tego typu wyliczenia, bądź dla których potrzeb będą one wykorzystywane.

W tabeli 1 zaprezentowane zostały dane charakteryzujące liczebność drobnych gospodarstw rolnych w Unii Europejskiej (UE) oraz w wybranych państwach wspólnoty. Kryterium wykorzystanym do określenia liczebności tych podmiotów była powierzchnia gospodarstwa oraz wartość standardowej produkcji wyrażana w euro. Wskazano także liczebność gospodarstw niskotowarowych (SSF), a wśród nich liczbę podmiotów działających na obszarze do 2 i do 5 ha oraz liczbę gospodarstw uzyskujących standardową nadwyżkę produkcji w kwocie do 2 000 i do 8 000 euro.

Tabela 1. Liczba małych i niskotowarowych gospodarstw rolnych w UE-27 i UE-15 oraz w wybranych państwach w 2010 r. (tys.)

Table 1. Number of small agricultural holdings and Semi-Subsistence Farms in EU-27 and EU-15 and in selected countries in 2010 (thousands)

Wyszczególnienie	Łączna liczba gospodarstw i małe gospodarstwa rolne					SSF				
	Ogółem	Do 2 ha	Do 5 ha	SO < 2 000 EUR	SO < 8 000 EUR	Ogółem	Do 2 ha	Do 5 ha	SO < 2 000 EUR	SO < 8 000 EUR
UE-27	12 015	5 637	8 056	5 132	8 507	5 842	4 053	5 186	3 906	5487
UE-15	5 225	1 728	2 728	1 167	2 669	845	660	786	501	758
Bułgaria	370	295	325	254	340	177	163	171	153	176
Francja	516	67	129	42	116	20	10	17	7	16
Niemcy	299	14	26	1	34	0	0	0	0	0
Węgry	577	413	459	359	496	454	367	395	323	424
Włochy	1 621	819	1 177	495	995	645	485	592	343	568
Polska	1 507	355	823	443	1 007	511	171	373	195	447
Portugalia	305	152	230	117	237	57	44	55	36	55
Rumunia	3 859	2 732	3 459	2 717	3 632	3 590	2 608	3 277	2 593	3 438
Hiszpania	990	270	503	211	538	4	4	4	1	2

Źródło: [Dane Komisji Rolnictwa i Rozwoju Wsi Parlamentu Europejskiego].

Jak wynika z danych w tabeli 1 liczba podmiotów określanych jako drobne zmienia się diametralnie w zależności od przyjętego kryterium ich wyznaczania, jednakże niezmienna pozostaje pozycja trzech państw, które plasują się w czołówce jeżeli chodzi o liczebność gospodarstw drobnych w większości przyjętych w tabeli kryteriów. Są to Rumunia, Włochy oraz Polska. W 2010 roku w całej Unii Europejskiej funkcjonowało 5,13 mln gospodarstw rolnych osiągających poniżej 2 000 euro standardowej produkcji tzw. SO – Standard Output – gospodarstwa te nie są wedle przyjętej przez FADN klasyfikacji zaliczane nawet do grupy bardzo małych gospodarstw. Biorąc zaś pod uwagę gospodarstwa poniżej 5 ha to liczba gospodarstw drobnych wynosiła 8,06 mln. Warto zauważyć, że część gospodarstw znajdujących się w grupie SSF ogółem osiąga dość wysoką wartość SO (powyżej 8 000 euro), co nasuwa kolejne pytania o poprawność klasyfikowania poszczególnych podmiotów do grupy gospodarstw drobnych.

W Polsce gospodarstwa drobne o powierzchni do 5 ha UR stanowiły w 2010 55% ogółu gospodarstw rolnych, przy czym podmioty działające na powierzchni do 2 ha UR to 43% tej grupy. Rozdrobnienie gospodarstw związane jest w dużej mierze z uwarunkowaniami przyrodniczymi i zwykle się uważa, że dominują one głównie na obszarze Polski południowo-wschodniej. Dane Głównego Urzędu Statystycznego dla 2012 roku pokazują, iż 16,1% gospodarstw o powierzchni do 5 ha UR zlokalizowanych było w województwie małopolskim, 14,5% w podkarpackim, 14,2% w mazowieckim, a 11,3% w województwie lubelskim.

W Polsce obserwowany jest spadek liczby gospodarstw powierzchniowo małych. Dane Powszechnego Spisu Rolnego (PSR) z 2010 roku porównane z analogicznymi informacjami przygotowanymi dla roku 2002 pozwalają ustalić, że spadek ten wyniósł 25% wśród gospodarstw o powierzchni od 1 do 5 ha UR. Kolejne lata również charakteryzują

się tendencją spadkową – w roku 2012 gospodarstw takich w Polsce było już tylko 780 443. Z roku na rok zmienia się także średnia powierzchnia użytków rolnych przypadających na gospodarstwo rolne w Polsce, i tak według danych ARiMR [www.arimr.gov.pl] w 2007 roku było to 9,91 ha, w 2008 – 10,02 ha, w 2009 – 10,15 ha, w 2010 – 10,23 ha, w 2011 – 10,36, w 2012 – 10,38, a w 2013 – 10,42 ha. Zwiększanie się średniej powierzchni gospodarstwa po akcesji danego kraju do struktur unijnych jest zjawiskiem typowym dla państw, które wstąpiły do UE w ostatnich latach – wystąpiło ono w Bułgarii, na Węgrzech, w Czechach i w Rumunii [Józwiak i Ziętara 2013].

Zmiany nie są zatem szybkie, ale następują, a niechęć wobec odchodzenia przez rolników od prowadzenia gospodarstwa wynika z różnych uwarunkowań – dla części z nich jest to tzw. ojcowizna, z którą czują się silnie związani emocjonalnie, część nie chce pozbywać się nawet najmniejszych obszarowo działek ze względu na nadzieję, że w przyszłości ceny ziemi wzrosną, jeszcze inni czerpią z tytułu posiadania działek rolnych korzyści w postaci otrzymywania do nich dopłat bezpośrednich. W końcu część z nich – nie do końca to sobie uświadamiając utrzymuje gospodarstwa rolnicze ze względu na możliwość pełnienia przez nie istotnych z punktu widzenia rolnika i jego najbliższych funkcji społecznych.

Wyzwania społeczne wobec drobnych gospodarstw rolnych w Polsce

Niewątpliwie jedną z najważniejszych funkcji społecznych pełnionych przez małe gospodarstwa rolne jest ochrona przed ubóstwem. Ochrona ta dotyczy nie tylko rolników aktywnie prowadzących gospodarstwa rolne, ale także osób pobierających już świadczenia emerytalne czy rentowe i pracujących w gospodarstwach. Niewielka, ale uzyskiwana stale produkcja pozwala na zaspakajanie podstawowych potrzeb rolnika oraz rolnika-emeryta i jego rodziny. Niekiedy umożliwia także generowanie dochodu, w sytuacji sprzedawania sezonowo występujących nadwyżek produkcji.

Poddawany ciągłej krytyce preferencyjny system ubezpieczeń stosowany w rolnictwie po głębszej analizie może znaleźć swoje uzasadnienie. Rolnicy to wszakże dostawcy podstawowych artykułów żywnościowych, bez których obejść nie może się żaden konsument, żądający jednocześnie aby produkty te dostarczane były w wysokiej jakości i niskiej cenie. W takiej sytuacji producent rolny ma ograniczone możliwości uzyskania za swoją produkcję wysokich cen, i nie jest w stanie ponieść wyższych kosztów prowadzonej działalności (np. składek KRUS). Co więcej przyszłość rolników-emerytów wskazuje, że konieczne będzie dalsze czerpanie korzyści z prowadzonych gospodarstw. Wysokość emerytury i renty podstawowej z ubezpieczenia społecznego rolników ustalona na dzień 01.12.2013 roku wynosi 831,15 zł [www.krus.gov.pl]. Czy jest to kwota wystarczająca na pokrycie podstawowych potrzeb? Obowiązujące od 01.01.2013 roku stopniowe podwyższanie wieku emerytalnego, które skutkować ma w przyszłości większymi emeryturami dotyczy także rolników. Jednak w przypadku producentów rolnych podniesienie wieku emerytalnego w minimalnym stopniu wpłynie na wysokość ich świadczeń! Szacunki podają, iż po wydłużeniu stażu ubezpieczeniowego o 7 lat rolnik-emeryt otrzyma świadczenie podstawowe o kwotę 25,49 zł wyższe miesięcznie [Jaskuła 2012]. Kolejne pytanie jakie się tu pojawia to: czy producent rolny będzie w stanie pracować w gospodarstwie rolnym do 67-go roku życia? Wydłużenie wieku emerytalnego powoduje także sztuczne zawyżanie liczby drobnych gospodarstw rolnych. W momencie

gdy następcą chce przejąć gospodarstwo, a przekazujący je nie osiągnął jeszcze wieku emerytalnego, ale chce nadal ubezpieczać się w KRUS-ie, wyjściem z sytuacji jest podział posiadanej powierzchni. Regulacje prawne dają co prawda możliwość kontynuacji ubezpieczenia w KRUS-ie osobom, które nie osiągając jeszcze wieku emerytalnego, przekazały prowadzone gospodarstwo następcy, ale wymaga to spełnienia pewnych warunków (dotyczą one m.in. długości dotychczasowego stażu ubezpieczeniowego w KRUS-ie) [www.krus.gov.pl]. Poruszone motywy przemawiające za podtrzymywaniem drobnych gospodarstw rolnych w celu ochrony przed ubóstwem mieszkańców wsi, to tylko wycinek pojawiających się w krajowej dyskusji na ten temat argumentów. W publikacjach wskazuje się, iż praca na roli chroni przed gwałtownym wzrostem poziomu bezrobocia – zagadnienie to było poruszane w wielu opracowaniach i nie będzie tu szerzej omawiane, nie można jednak o nim zapominać [Błąd 2010, Karwat-Woźniak i Chmieliński 2006, Musiał 2013, Żmija i Czekaj 2012].

Kolejnym niemniej ważnym zadaniem stawianym przed drobnymi gospodarstwami rolnymi jest opieka nad najmłodszymi i najstarszymi członkami rodzin. Problem ten jest o tyle aktualny, że dane długookresowej prognozy ludności Polski na lata 2008-2035 przygotowane przez GUS [www.stat.gov.pl] wskazują, że liczba ludności będzie się systematycznie zmniejszać, a zwiększać będzie się procentowy udział osób starszych. Dane Eurostatu [www.epp.eurostat.ec.europa.eu] podają, iż w 2060 roku co trzeci mieszkaniec Unii Europejskiej będzie miał 65 lat i więcej. Zmiany demograficzne będą też przebiegały w odmienny sposób na obszarach wiejskich niż w miastach. W miastach do roku 2035 prognozuje się ciągły spadek liczby mieszkańców, podczas gdy na obszarach wiejskich do 2022 roku przewiduje się wzrost liczby mieszkańców, a potem do roku 2035 niewielki spadek [Waligórska i Nowak]. Wszystko to w sytuacji ciągłego starzenia się społeczeństwa. Zmiany te mogą być wykorzystane przez mieszkańców wsi. Instytucje opiekuńcze są zwykle lokalizowane na obszarach wiejskich ze względu na walory przyrodniczo-krajobrazowe tych terenów, a opieka na osobami starszymi, prowadzona w formie różnorodnych instytucji daje możliwość podjęcia pracy osobom tam zamieszkującym oraz rozwoju przedsiębiorczości o charakterze pozarolniczym. Wśród mieszkańców obszarów wiejskich najczęściej realizowany jest model rodziny wielopokoleniowej, w której opieka nad osobami starszymi jest sprawowana przez członków rodziny – są to zwykle osoby prowadzące gospodarstwo rolnicze, nie pracujące na stałe poza rolnictwem. Taki system opieki nad najstarszymi członkami rodzin to funkcja społeczna realizowana przez drobne gospodarstwa rolne, szczególnie te najmniejsze obszarowe.

Opieka sprawowana w ramach funkcji społecznej rozciąga się także na osoby najmłodsze, które nie są jeszcze objęte obowiązkiem szkolnym. Jest to szczególnie istotne w sytuacji niedoborów w zakresie liczby miejsc w placówkach wychowania przedszkolnego w stosunku do ogólnej liczby dzieci w wieku 3-5 lat. Dane odnośnie sytuacji w Polsce w tym zakresie [www.men.gov.pl] wskazują, że do placówek tych w roku 2011 uczęszczało 85,2% dzieci zamieszkałych w miastach i tylko 52,1% dzieci z obszarów wiejskich. Zatem niemal połowa dzieci w wieku 3-5 lat zamieszkałych na wsi nie miała możliwości uczęszczania na zajęcia przedszkolne, skutkiem czego obowiązek opieki nad nimi spadał na członków rodziny dziecka. Znaczna część tych rodzin prowadziła gospodarstwa rolne. Pewnym rozwiązaniem dla tego problemu była i jest możliwość tworzenia placówek na obszarach wiejskich (np. klubów malucha), co pozwalało na podjęcie pracy przez pracowników najmniejszych obszarowo gospodarstw przy opiece nad najmłodszymi członkami rodzin. Co więcej działania takie mogły być współfinansowane ze

środków Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (np. w ramach programu Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw) [www.arimr.gov.pl].

Jako uzupełnienie stosowanych tu rozwiązań postuluje się rozważenie stworzenia podobnego systemu opieki nad osobami starszymi: całodzienna opieka nad kilkoma starszymi osobami dałaby możliwość stworzenia miejsca pracy dla jednej osoby. Opieka taka mogłaby być sprawowana na obszarze gospodarstwa rolnego i dawałaby możliwość uzupełnienia dochodów rodziny rolniczej wpływami z pozarolniczych źródeł.

Wśród ważniejszych funkcji drobnych gospodarstw rolnych wskazuje się również, iż są one miejscem powstawania i przechowywania materialnych i niematerialnych wartości kultury ludowej. Co ciekawe wartości te wydają się być dla mieszkańców obszarów wiejskich oczywiste i niezmiennie [Michalska 2012], a ich znaczenie jest wysoko cenione przez osoby, które na skutek migracji przemieściły się z obszarów wiejskich do miast, bądź przez osoby urodzone i wychowane w mieście. Rolnicy nabywają umiejętności wykorzystywania tych wartości – zabiegiem marketingowym często stosowanym przez producentów rolnych staje się podkreślanie miejsca wytworzenia produktu, unikalnej receptury, na bazie której powstał oraz pochodzenia składników produkt tworzących. Wyrazem akceptacji dla tego typu działań jest możliwość wpisania produktów rolnych do dobrze już rozpoznawalnych i utrwalaonych wśród konsumentów rejestrów: Rejestru Chronionych Nazw Pochodzenia i Chronionych oznaczeń Geograficznych lub do Rejestru Gwarantowanych Tradycyjnych Specjalności. Działania te nastawione przede wszystkim na zdobycie klienta, są także zabiegami kulturotwórczymi, utrwalają tradycje, często o nich przypominają, nawiązując do regionalnych zwyczajów oraz historii. Budowanie wartości wokół produktów powoduje żywe nimi zainteresowanie i prowadzi do rozwoju lokalnej społeczności. Pojawiają się kolejne „ostoje” kultury ludowej, które zwracają uwagę turystów-klientów, zainteresowanych tym co kiedyś działo się na wsi oraz przede wszystkim sposobem wytwarzania nabywanej przez nich żywności. Wyrazem tego jest powstawanie i owocny rozwój takich inicjatyw, jak np. Szlak Tradycyjnego Rzemiosła Małopolski (cykl spotkań i warsztatów organizowanych w skansenach i muzeach), czy Konkurs Potraw Regionalnych „Przy chłopskim stole” promujący żywność. Wszystkie te aktywności powodują także wzajemne oddziaływania na głębszych poziomach, będące niezwykle korzystne dla drobnych producentów rolnych. Konsumenci coraz bardziej świadomi w zakresie metod wytwarzania żywności i bazy surowcowej do tego wykorzystywanej poszukują artykułów o specyficznych walorach. Zwracają uwagę na ilość i rodzaj stosowanych nawozów i środków ochrony roślin, chcą „zajrzeć” w każdy element procesu wytwarzania tego jakże intymnego dla każdego z nas produktu, jakim jest żywność. A to z powodzeniem możliwe jest do zrealizowania w drobnych gospodarstwach rolnych. Już w chwili obecnej znaleźć można gospodarstwa rolne, które na małej powierzchni uprawiają z przeznaczeniem na sprzedaż płody rolne, przy czym klient z góry „kontraktuje” sobie produkty, które będzie chciał kupić, może i chce uczestniczyć w procesie produkcji, spotyka się z rolnikiem i uzyskuje informacje o metodach produkcji, w końcu po zamówione produkty przyjeżdża osobiście, a nawet – jeżeli wyrazi taką wolę – dostaje je w formie „zbierz sobie sam” [Czekaj 2013].

Kolejny społeczny aspekt funkcjonowania drobnych gospodarstw rolnych to tworzenie specyficznego krajobrazu wiejskiego poprzez podtrzymywanie tradycyjnego modelu prowadzenia gospodarstwa rolnego. Krajobraz wiejski rozumieć tu należy jako krajobraz przyrodniczy oraz kulturowy. Dąży się zatem do ograniczenia procesów antropogenizacji tych terenów oraz do zachowania właściwych proporcji między zamieszkaniami, pracą,

a ochroną ekosystemów i walorów estetycznych krajobrazu [Koreleski 2009]. Oprócz odpowiednich proporcji ważna jest również różnorodność krajobrazu, który dzięki temu jest atrakcyjny turystycznie, a w przypadku degradacji staje się przedmiotem zainteresowania nie tylko osób związanych z produkcją rolną, ale również „użytkowników” walorów krajobrazowych i turystycznych. W tym wypadku rolnicy są niejako obligowani do utrzymywania niewielkich obszarowo gospodarstw, gdyż tylko w takich tradycyjnych dla Polski podmiotach może trwać unikalny krajobraz polskiej wsi.

Drobne gospodarstwa rolne pełnią również specjalną rolę w kwestii ochrony środowiska naturalnego. Wspominał wcześniej wymagania stawiane przez konsumentów powodują, iż gospodarstwa obszarowo większe, stosujące bardziej zaawansowane techniki produkcji spotykają się brakiem akceptacji ze strony części nabywców. Konsument zwraca uwagę nie tylko na to czy wytworzony produkt jest „zdrowy”, ale także na to jaki wpływ na środowisko naturalne miał proces jego produkcji. Często wskazuje się, iż tylko małe gospodarstwa rolne są w stanie chronić bioróżnorodność ekosystemów rolnych, bowiem wykorzystują ekstensywne metody produkcji. Bioróżnorodność rozumiana jako zróżnicowanie życia na wszystkich poziomach jego organizacji [Kiryluk 2009] jest uznawana za wskaźnik poziomu ekologiczności obszarów wiejskich. Mówi się nawet o tym, że polski producent rolny może stać się przykładem dobrych praktyk dla rolników z rozwiniętych krajów Unii Europejskiej, którzy „zapomnieli” już na czym polega produkcja w poszanowaniu zasad środowiska naturalnego.

Podsumowanie

Drobne gospodarstwa rolne to zagadnienie bardzo często przewijające się w publicznych debatach, przy czym warto zauważyć jak znaczny dysonans istnieje w kwestii czym są drobne gospodarstwa rolne, jakie podmioty można do tej grupy zaliczyć, a przede wszystkim ile jest takich najmniejszych gospodarstw. Dyskusja w zakresie przyszłości drobnych gospodarstw w Polsce oraz w Unii Europejskiej coraz częściej podejmuje także zagadnienia związane ze społecznym wymiarem ich działania. Funkcje produkcyjne przejmowane przez większych obszarowo producentów przestają być wystarczającym powodem dla podtrzymywania żywotności drobnych gospodarstw rolnych i udzielania im finansowego wsparcia. Możliwości rozwijania produkcji w przypadku najmniejszych gospodarstw upatruje się coraz częściej w sprzedaży bezpośredniej wytworzonych płodów rolnych, przy czym nie każdy rolnik dysponuje czasem i odpowiednimi warunkami, aby taką sprzedaż prowadzić. Utrudnieniem są tu także przepisy i regulacje prawne (przykładowo: rolnik, który chciałby sprzedawać przetworzone płody rolne traktowany jest jak przetwórcza i spełnić musi wszystkie normy dla takiego zakładu przewidziane).

Podkreślane coraz bardziej funkcje społeczne drobnych gospodarstw rolnych – o ile nie będą właściwie wypełniane mogą przyczynić się do powstania szeregu zakłóceń funkcjonowania systemu gospodarki krajowej.

Drobne gospodarstwa rolne tworzą rezerwuar siły roboczej, która w okresie dekonunktury gospodarczej jest w nich „przechowywana”, natomiast w okresach wzrostu gospodarczego „wysysana” z rolnictwa. Trwale pozostanie rolniczych zasobów siły roboczej na rynku pracy (które to zasoby we wspomnianych okresach dekonunktury

gospodarczej tworzą tzw. bezrobocie ukryte na wsi), może wywołać znaczne zaburzenia w i tak trudnej sytuacji na krajowym rynku osób poszukujących zatrudnienia.

W ramach funkcji społecznych niezwykle ważny jest „socjalny” aspekt trwania drobnych gospodarstw rolnych, a w szczególności ochrona przed ubóstwem i opieka nad członkami rodzin rolniczych. Funkcje te ukazują słabość systemu ochrony socjalnej państwa, który bez przejęcia części z nich przez drobne gospodarstwa rolne nie byłby w stanie zaspokoić podstawowych potrzeb społecznych. Zwrócić tu można także uwagę na kwestię sprawiedliwości społecznej tego systemu, który w sposób bardziej prężny działa na obszarach miast, niż terenów wiejskich.

W końcu nie można zapominać o potrzebach konsumentów w zakresie spożywania żywności pochodzącej ze znanego źródła, do którego nabywca ma zaufania. Społeczne poparcie dla tego typu produkcji to najlepsze uzasadnienie dla konieczności podtrzymywania społecznych funkcji pełnionych przez drobne gospodarstwa rolne.

Literatura

- Alexandri C., Luca L. [2012]: The role of small farms in Romania and their future in the face of challenges of the CAP post 2013. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych* nr 1, ss. 13-30.
- Ascione E., Henke R., Vanni F. [2012]: Small farms in Italy: public support, diversification and economic sustainability. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych* nr 1, ss. 31-42.
- ARiMR Home [2014]. [Tryb dostępu:] www.arimr.gov.pl. [Data odczytu: luty 2014].
- Błąd M. [2010]: Rolnictwo jako „przechowalnia” nadwyżek siły roboczej w okresie transformacji systemowej w Polsce. *Wielofunkcyjność rolnictwa. Kierunki badań, podstawy metodologiczne i implikacje praktyczne*. IRWiR PAN, Warszawa, ss. 181-196.
- Czekaj M. [2013]: Internet jako narzędzie komunikacji w sprzedaży bezpośredniej artykułów żywnościowych na przykładzie witryny www.odrolnika.pl. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, nr 2'13(72), ss. 57-66.
- Drygas M. [2014]: Możliwości określenia definicji gospodarstwa rodzinnego. [Tryb dostępu:] www.senat.gov.pl. [Data odczytu: luty 2014], ss. 1-19.
- Ekonomia.rp.pl Home [2014]. [Tryb dostępu:] www.ekonomia.rp.pl. [Data odczytu: luty 2014].
- Eurostat Home [2014]. [Tryb dostępu:] www.epp.eurostat.ec.europa.eu. [Data odczytu: luty 2014].
- Jaskuła W. [2012]: Emerytury rolnicze po nowelizacji. *Ubezpieczenia rolnicze. Materiały i Studia*, Warszawa nr 45/2012, ss. 81-103.
- Jóźwiak W., Ziętara W. [2013]: Zjawiska występujące w rolnictwie unijnych krajów Europy Środkowo-Wschodniej po 2004 roku i wnioski na przyszłość. *Nowe rozwiązania WPR 2013+ wobec wyzwań rolnictwa krajów członkowskich UE*, Warszawa nr 91, ss. 36-47.
- Karwat-Woźniak B., Chmieliński P. [2006]: Praca w indywidualnych gospodarstwach rolnych. [Tryb dostępu:] www.ierigz.waw.pl. [Data odczytu: luty 2014], ss. 1-47.
- Kiryłuk A. [2009]: Bioróżnorodność i bioregionalizm jako czynniki zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich i turystyki w województwie podlaskim. *Zrównoważony rozwój – aspekty rozwoju społeczności lokalnych*. [Tryb dostępu:] www.fir.org.pl. [Data odczytu: luty 2014], ss. 38-47.
- Koreleski K. [2009]: Ochrona i kształtowanie terenów rolniczych w system kształtowania krajobrazu wiejskiego. *Infrastruktura i ekologia terenów wiejskich*, Kraków nr 4/2009, ss. 5-20.
- KRUS Home [2014]. [Tryb dostępu:] www.krus.gov.pl. [Data odczytu: luty 2014].
- MEN Home [2014]. [Tryb dostępu:] www.men.gov.pl. [Data odczytu: luty 2014].
- Michalska S. [2012]: Społeczny wymiar funkcjonowania drobnych gospodarstw rolnych. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych* nr 1, ss. 85-94.
- Michna W. [2005]: Zróżnicowanie funkcji gospodarstw rolnych w ujęciu przestrzennym. *Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej*. Warszawa, Dział Wydawnictw IERiGŻ-PIB, ss. 11-18.
- MRiRW Home [2014]. [Tryb dostępu:] www.mrirw.gov.pl. [Data odczytu: luty 2014].
- Musiał W. [2013]: Some structural, economic and production-related problems of small farms in the Małopolskie Voivodeship. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych* nr 1/2013, ss. 41-64.
- Nagayets O. [2005]: Small farms: Current Status and Key Trends. *The Future of Small Farms*, ss. 355-367.

- Poczta W., Czubak W., Kiryluk-Dryjska E., Sadowski A., Siemiński P. [2012]: Koncepcja ukierunkowania wsparcia gospodarstw rolnych w perspektywie 2014-2020. Ekspertyza wykonana dla MRiRW w Warszawie. [Tryb dostępu:] www.ksow.pl. [Data odczytu: styczeń 2014], ss. 1-58.
- Waligórska M., Nowak L.: Prognoza ludności Polski na lata 2008-2035. [Tryb dostępu:] www.stat.gov.pl. [Data odczytu: luty 2014], ss. 1-9.
- Zegar J. S. [2012]: Rola drobnych gospodarstw rolnych w procesie społecznie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych* nr 1, ss. 129-148.
- Żmija J., Czekał M. [2012]: Wspólna Polityka Rolna a rozwój drobnych gospodarstw rolnych. *Polityki Europejskie, Finanse i Marketing*, Warszawa nr 8(57), ss. 518-527.